

Társadalmi egyenlőtlenségek a Bhagavad-gītā tükrében

Mahārāṇī devī dāśī
(Banyár Magdolna)

A társadalmi egyenlőtlenség az egyik leggyakrabban előforduló szociológiai kategória, és e tudomány művelőinek központi kutatási területe. A társadalmi egyenlőtlenség jelensége egyidős az emberiséggel: minden ismert társadalomban vannak szegények és gazdagok, hatalmasok és kiszolgáltatottak, műveltek és tanulatlanok, elismertek és megvetettek.

Szinte minden jelentős szociológiai elméletalkotó foglalkozott az egyenlőtlenségek problémájával, és a tárgyban írt nagyszámú okfeltáró tanulmány ellenére e kérdés még mindig élénken foglalkoztatja a társadalomkutatókat: úgy látszik, hogy a társadalmi egyenlőtlenség jelensége az emberi együttélés állandó jellemzője, ami bár újabb és újabb formákban jelenik meg, de lényegében nem változik.

A társadalmi egyenlőtlenségekre vonatkozó modern társadalomtudományos elméletek

A társadalmi egyenlőtlenségek témakörébe tartozó elméletek három tárgykörrel foglalkoznak:¹

- I. az elfogadható egyenlőtlenségek mértékének meghatározása
- II. az egyenlőtlenségek, különösen a szegénység okai
- III. az egyenlőtlenségek alakulása a történelemben.

Az elfogadható egyenlőtlenségek mértékének meghatározása

A társadalmi egyenlőtlenségek és azok elfogadható mértékének meghatározása a politikai és a társadalomfilozófia számára is kardinális kérdés: indokoltak-e, igazságosak-e a létező társadalmi egyenlőtlenségek, és egyenlőtlenségek mellett létrejöhet-e igazságos és jó társadalmi rendszer? Három markáns álláspont létezik ezzel kapcsolatban:²

¹ Lásd Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 1997.

² Lásd McCord, W. – McCord, A.: *Power and Equity. An Introduction to Social Stratification*. New York, Praeger, 1977.

1. A XIX. századi szociáldarwinizmusban gyökerező felfogás szerint az egyenlőtlenségek szükségszerűek és kívánatosak, mert a társadalom javára válik, ha a rátermettebb emberek sikeresebbek, így természetes módon kiválasztódnak közülük a legkiválóbbak, akik előbbre viszik az egész társadalmat. A jövedelemelosztásba a szegények javára való beavatkozás pedig sérti a gazdagok szabadságjogait, és végső soron diktatúrához vezet. Egyébként is a jövedelmek eloszlása pontosan tükrözi azt, hogy a társadalom egyes tagjai mennyire hasznosak az egész társadalom számára.
2. A társadalom számára nyújtott szolgáltatások különbségét tükröző jövedelmkülönbségek elfogadhatóak addig, amíg elősegítik a gazdaság és a társadalom fejlődését azáltal, hogy az embereket nagyobb teljesítményre ösztönzik. Azonban törekedni kell arra, hogy hosszabb távon a legszegényebbek helyzete is javuljon, és mindenkinek egyenlő esélye legyen a kedvezőbb pozíciók elérésére.
3. Teljes egyenlőségnek kell lennie a társadalomban – kommunizmus.

1945-től az 1970-es évekig a fejlett demokráciákban a mérsékelt egyenlőtlenségek elfogadása és az esélyegyenlőtlenségek csökkentésére való törekvés – a jóléti államok kiépítése, vagyis a szociáldemokrata politikai áramlat – volt a jellemző. Napjainkban azonban ismét megnőtt az egyenlőtlenség szükségességét és kívánatosságát hirdetők – konzervatívok és neokonzervatívok – tábora.

Az egyenlőtlenségek, különösen a szegénység okai

Az egyenlőtlenség, különösképpen a szegénység okainak problémaköre³ a társadalomtudományok egyik legtöbb vitát kiváltó területe, és a vélemények két szélső pólus között helyezkednek el, melyek:

- az egyenlőtlenségek oka az emberek között meglévő biológiai adottságbeli különbség, amely többé-kevésbé öröklődik.
- Az egyenlőtlenségek oka az adott társadalmi-gazdasági berendezkedés.

Az uralkodó elméletek három vonulata különböztethető meg:

1. Az egyenlőtlenségek és a szegénység fő oka a műveltség és iskolai végzettség terén fennálló különbségekben és hátrányokban keresendő, ezért a szegénység elleni küzdelem leghatásosabb terepe az oktatás.

---

³ Im., Andorka Rudolf, 1997.

2. A szegények rossz testi és lelki állapotuk miatt képtelenek a rendszeres munkavégzésre, így a megfelelő jövedelemszerzésre is.
3. Elsősorban az egyszülős, ún. csonka családok válnak szegénnyé, amit tovább örökítenek utódaiknak is.

Empirikus szociológiai vizsgálatok azonban kimutatták, hogy a szegénység gyakran életciklus-jelenség, vagyis különböző demográfiai események – több gyermek születése, válás, megözvegyülés stb. – gyakran okozzák családok és egyének átmeneti elszegényedését.

Az egyenlőtlenségek alakulása a történelemben

Az emberiség ismert történelmének kezdetétől az ipari társadalmak megjelenéséig az egyenlőtlenségek folyamatosan növekedtek. Az ipari társadalmak kezdeti idejében – a 18. század végétől – azonban megfordult ez a tendencia, és a különbségek mérséklődtek. Ez a trend az 1970-es évekig tartott a gazdaságilag legfejlettebb országokban, ezután azonban a jövedelemkülönbségek újra növekedésnek indultak, különösen az USA-ban és Nagy-Britanniában.⁴

A 19. században, a társadalomtudományok hajnalán a szegénység létezése mind a szociológusok, mind a laikusok számára nyilvánvaló tény volt, a kérdés inkább arra irányult, hogy megszüntethető-e egyáltalán. A II. világháború után, az ún. jóléti államok kiépülésével a társadalomtudósok érdeklődése elfordult e területtől, mert úgy tűnt, hogy e jóléti államok kezelni tudják a még meglévő szegénységet. Az ún. fejlődő országok szegénysége azonban újra e jelenségre irányította a figyelmet az 1960-as években, és a fejlett országok is beismerték, hogy határaikon belül sem sikerült a szegénységet megszüntetniük. A fejlődő és a fejlett országokban tapasztalható szegénység bár sok vonásban különbözik, mégis jelentősen összefügg egymással.

A társadalmi egyenlőtlenségek megjelenési formái

De valójában mi a társadalmi egyenlőtlenség? Nem más, mint különbség, mégpedig nagy különbség a társadalom egyes tagjainak, családjainak, csoportjainak, rétegeinek, rendjeinek, osztályainak helyzete között, amely helyzet számtalan dimenzióval jellemezhető – így a társadalmi egyenlőtlenségnek is sok megnyilvánulási formája, területe van, például jövedelem, vagyon, lakóhely, műveltség, egészségi állapot stb. Lehet azonban a társadalmi pozíciókba való bejutás egyenlőtlenségéről is beszélni – amikor

---

⁴ Lásd Giddens, A.: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 1995.

nincs mindenkinek egyenlő esélye arra, hogy vezető vagy értelmiségi pozíciót érjen el –, amit esélyegyenlőtlenségnek nevez a szakirodalom.⁵ A globalizáció térhódításával az egyenlőtlenség jelensége újabb kutatási területtel gazdagodott: a földrajzi, azaz a gazdaságilag fejlett és szegény országok közötti egyenlőtlenségek problémájának vizsgálatával.

A továbbiakban bemutatjuk a társadalmi egyenlőtlenségek legjellemzőbb dimenzióit konkrét megjelenési formájukban, napjaink Magyarországon.⁶

Egyenlőtlenségek a mai Magyarországon

Az egyenlőtlenségek megközelítésének alapját képező mérőszámnál, a *jövedelemnél* tapasztalt egyenlőtlenség Magyarországon az elmúlt tíz év során lényegében nem változott, miközben a jövedelmek folyamatosan emelkedtek. A népesség legmagasabb jövedelmű tizede összjövedelmeinek aránya a népesség legalacsonyabb jövedelmű tizedéhez képest 7,5-szeres, ami a rendszerváltás előtti kb. 4,6-szeres arányhoz képest mintegy 67 %-os emelkedést mutat, de még mindig jelentősen alacsonyabb a gazdaságilag legfejlettebb országokban tapasztaltakhoz képest.

A legkisebb jövedelmű népességtized a nettó jövedelmek 3,3%-át, a legnagyobb jövedelmű tized közel a negyedét birtokolja. Az elmúlt egy évtized alatt jelentős jövedelmi előnyre tett szert az erősebb munkaerő-piaci pozíciójú, azaz képzetesebb vagy nagyobb szülői támogatottságú réteg. A lemaradók elsősorban az alacsony iskolai végzettségűek és a sok eltartottal élők, még akkor is, ha kereső foglalkozást folytatnak és nem munkanélküliek.

A jövedelmi helyzet a *lakóhely* gazdasági fejlettségétől, munkahelyteremtő képességétől függően is különböző. A kilencvenes évek közepétől kiemelkedően nőtt és meghaladta az átlagot a közép-dunántúli régióban élők jövedelme, míg korábban elmaradt attól. Az átlagnál nagyobb az emelkedés a közép-magyarországi régióban és az észak-magyarországi régióban is, ami azonban ez utóbbi esetben csak csökkentette a korábbi hátrányt. Az ország keleti és déli területein a gazdasági növekedés kevésbé éreztette hatását. E régiók népessége – a nagyvárosokban élők kivételével – az átlag alatti jövedelmi színvonalon élt.

A munkaerőpiacon való érvényesülés, a jó foglalkoztatási pozíció és kereset legfontosabb feltétele az *iskolai végzettség* és a szakképzettség. Általánosságban elmondható, hogy az iskolai végzettség szintjének növekedésével a munkaerő-piaci részvétel mértéke is növekszik, illetve a képzettség hiánya természetes módon vezethet a munkaerő-piaci és ezen keresztül a széles értelemben vett társadalmi kirekesztődéshez.

---

⁵ Im. Andorka Rudolf 1997.

⁶ Lásd *Magyarország 2005*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2006.

2005-ben Magyarországon a fiatalok (20–24 évesek) 83%-ának volt legalább középfokú végzettsége, ugyanez az arány a 25–64 évesek körében 76%. Felsőfokú végzettséggel ez utóbbiak 15%-a rendelkezik. Évente 5-6 ezer fiatal azonban továbbra sem fejezi be az általános iskolát 16 éves koráig, ami ennek az egyre csökkenő létszámú korosztálynak egyre növekvő hányadát, ma már 5%-át jelenti. Ezeknek a fiataloknak az elhelyezkedési esélye a legrosszabb, többségük tartósan kiszorul a munkaerőpiacról.

A magasabb iskolai végzettség megszerzésének a lehetősége azonban elsősorban a műveltebb, azaz magasabb iskolai végzettségű és jövedelmű szülők gyermekei számára lehetséges. A *generációs mobilitás*⁷ esélyében alig van különbség Magyarország és a fejlett kapitalista országok között: egy értelmiségi család fiának mintegy hatszor nagyobb esélye van arra, hogy maga is értelmiségi pozícióba kerüljön, mint egy szakmunkás fiának. A magyar mobilitás abban is hasonlít a fejlett országokéhoz, hogy a foglalkozási – és ezáltal jövedelemszerző képességbeli – életpályát legerősebben meghatározó tényező itt is az iskolai végzettség.⁸

Az iskolai végzettség azonban nem csupán a jövedelemszerző képességet határozza meg, hanem az *életmódot*,⁹ az *életminőséget*¹⁰ és a *kulturális javakhoz* való hozzájutás mértékét is. Művelődésszociológiai vizsgálatok általános tapasztalata, hogy a kulturális-művelődési javakat és intézményeket, főként annak az elitkultúrába tartozó részét – képzőművészeti kiállítások, komolyzenei hangversenyek látogatása, klasszikus irodalom olvasása stb. – a magasabb iskolai végzettségű társadalmi rétegek számarányuknál sokszorosán nagyobb mértékben használják.¹¹

Hosszan lehetne időzni afelett, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek hogyan öröklődnek generációról generációra, és mi ebben a folyamatban a szocializáció szerepe. Jelen tanulmányunknak azonban nem célja e problémák részletes tárgyalása. A társadalmi egyenlőtlenségek témakörében kidolgozott szociológiai elméletek és a magyar helyzetre vonatkozó empirikus vizsgálati eredmények rövid áttekintése azt a célt szolgálta, hogy megadjuk a társadalmi egyenlőtlenségek problémájának fogalmi keretét, és magának a jelenségnek a mindennapi életben való megnyilvánulási formáit és azok méretének és súlyának dimenzióit. Tanulmányunk valódi célja annak bemutatása, hogy a Bhagavad-gītában és a Śrīmad-Bhāgavatamban, e két fő *vaiṣṇava*¹² szentírásban

⁷ Az egymást követő generációk mozgása a társadalmi hierarchiában felfelé vagy lefelé.

⁸ Im. Andorka Rudolf 1997.

⁹ A mindennapi tevékenységek rendszere.

¹⁰ Az egyénnek az élet nem anyagi dimenzióiban való „jólléte”, a lelki szükségletek – emberi kapcsolatok, értelmes életcélok stb. – kielégítésének a színvonala.

¹¹ Például: Banyár Magdolna, *Mozibajárási szokások '93*. Szociológiai füzetek 2. Budapest, Mozgóképek és Befogadás Alapítvány, 1998.

¹² A hinduizmus Viṣṇut imádó ága.

milyen magyarázatokat kaphatunk a társadalmi egyenlőtlenségek okaira, jelentőségére és esetleges megoldására vonatkozóan. E magyarázatok megértéséhez azonban először azt kell világosan látni, hogy az **emberi egyenlőség** filozófiai és teológiai megközelítése és értékelése gyökeresen eltér a nyugati és a keleti gondolkodásban.

Az emberi egyenlőség felfogása a nyugati és a keleti gondolkodásban

A mai nyugati fejlett kapitalista országok bevett társadalmi berendezkedése a liberális demokrácia, melynek politikai-filozófiai gyökerei a francia forradalomban deklarált emberi jogok nyilatkozatáig nyúlnak vissza, mely a francia alkotmány, majd kisebb-nagyobb módosításokkal a többi demokratikus köztársaság alapját is képezte és képezi. Ennek lényege egyik legnagyobb hatású ideológusának, Thomas Paine-nek a szavaival:

Az egyenlő emberi jogok fényes és isteni elve (isteni, hiszen az ember teremtőjétől származik) nemcsak az élő egyénekre vonatkozik, hanem az egymást követő nemzedékekre is. Jogait tekintve minden nemzedék egyenlő az őt megelőző nemzedékkel, ahogyan minden egyén kortársaival egyenlő jogokkal születik. A teremtésről szóló minden történet és minden hagyomány, akár szóbeli, akár írott, egy dologban megegyezik, akármennyire eltérő is bizonyos részletekkel kapcsolatos véleményük és hitük. Ez az egy pont pedig az emberiség egysége, ami azt jelenti, hogy minden ember egyenrangú és ezért az emberek egyenlően születnek, egyenlő természetes jogokkal, ugyanúgy, mintha utódaik teremtéssel és nem nemzéssel jönnének világra, és a nemzés csak a teremtés továbbvitelének módja volna.¹³

Egyetlen élet horizontjában gondolkodva, és nem téve lényegi filozófiai különbséget test és lélek között – mindkettő jellemző a keresztény gyökerű nyugati gondolkodásra –, az emberi egyenlőség természetes és magától értetődően igazságos voltának fenti felfogásából könnyen el lehet jutni mindenfajta egyenlőtlenségnek igazságtalan, és ezért nemkívánatos, sőt megszüntetendő jelenségként való tételezéséig. Az ateista, Isten és a boldogabb „másvilág” vigaszától megfosztott világszemléletben például az egyenlőtlenségek problémaköre végletesen kiéleződik: ha ebben az egy életben kell megtalálni a boldogságot, akkor különösen fájdalmas és frusztráló minden, ami ezt igazságtalanul, a változtatás reménye nélkül ellehetetleníti. Persze számos tényező – pl. a különböző kulturális és vallási hagyományok és az ember biológiai meghatározottsága

---

¹³ Paine, T.: *Az ember jogai*. Az angolszász liberalizmus klasszikusai, Budapest, Atlantisz, 1991, 25. o.

– árnyalja az emberi egyenlőségről szóló elképzeléseket, de nem nagyon van más olyan témája a nyugati gondolkodásnak, amely ennél nagyobb szellemi és politikai forradalmakat kavart volna az ismert történelem során.

A keleti, védikus gyökerű társadalmakra¹⁴ azonban nem jellemzőek az ilyen forradalmak. Az e kultúrákban felnövekvő emberek ugyanis – nagyrészt mind a mai napig – világos különbséget tudnak tenni az anyagi és transzcendentális (továbbiakban: lelki) létforma és az ezekre vonatkozó eltérő törvényszerűségek között. Világosan látják a különbséget a testük és a lelkük – azaz tényleges önvalójuk, maga az élőlény – között, és az élőlények lelki egyenlőségének törvényét nem fordítják az anyagi testek és körülményeik egyenlőségére vonatkozó elvárássá.

E tudás legfőbb forrása a Bhagavad-gītā, amelyben Kṛṣṇa, Isten, maga nyilatkoztatja ki a lélekre és az anyagi világban való létezésének alaptörvényeire vonatkozó igazságot.

A lélek, az élőlény természetéről ezt mondja Kṛṣṇa:

*mamaivāṁśo jīva-loke jīva-bhūtah sanātanaḥ
manaḥ-śaṣṭhānindriyāṇi prakṛti-sthāni karṣati*

Az élőlények ebben a feltételekhez kötött világban az Én örökkévaló, parányi részeim. Feltételekhez kötött létük miatt küzdelmes harcot vívnak a hat érzékszervvel, melyhez az elme is hozzátartozik.¹⁵

Mint parányi részek, az élőlények – nemcsak az emberi testben lévők, hanem mind-egyik – ugyanolyan tulajdonságokkal rendelkeznek, mint Isten maga: *sac-cid-ānanda*, azaz öröklét, teljeskörű tudás és tökéletes boldogság jellemzi őket, ugyanúgy, mint Kṛṣṇát.¹⁶ E tulajdonságaikat azonban csak eredeti állapotukban, a lelki világban¹⁷ tudják teljes mértékben kibontakoztatni, mert az anyagi világ feltételekhez köti őket, ami miatt állandó küzdelemben állnak – meglepő módon nem másokkal, hanem – saját magukkal.¹⁸

---

¹⁴ A Védák és a védikus irodalom autoritásán alapuló, és az ezekből kifejlődő vallások és kultúrák.

¹⁵ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda: *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van* (továbbiakban: Bhg), Bhaktivedanta Book Trust, Los Angeles, 1993, 15. fejezet 7. vers.

¹⁶ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda: *Śrīmad-Bhāgavatam* (továbbiakban: SBh), Bhaktivedanta Book Trust, Los Angeles London–Stockholm–Bombay–Sydney, 1993-1995, Hetedik ének, 6. fejezet 20–23. vers.

¹⁷ A teremtés két részből áll, a lelki és az anyagi világból. A lelki világ az anyagi eredete, ahol Isten személyes formájában örökké jelen van, és amely az élőlények otthona, lásd SBh 7. ének 9. fejezet 7. vers.

¹⁸ Lásd SBh 5. ének 14. fejezet 1. vers.

De mi az élőlények eredeti természete, amely valódi egyenlőségüket jelenti? Ezt Caitanya Mahāprabhu, a *gaudiya vaiṣṇava* vallási hagyomány¹⁹ 15-16. században élt nagyhatású megújítója, akit követői Kṛṣṇa inkarnációjának tekintenek, így fejezte ki:

jīvera 'svarūpa' haya — kṛṣṇera 'nitya-dāsa'

Az élőlény alapvető helyzetében Kṛṣṇa örök szolgája.²⁰

A lelki világban ez a szolgálat önkéntes és gyönyörteli, mert minden élőlény saját magánál is jobban szereti Kṛṣṇát, hiszen ő minden szempontból a legkiválóbb és legvonzóbb személyiség, aki gyermekeként szereti az összes élőlényt.²¹

Az anyagi világ működése a Bhagavad-gītā szerint

Ha ez így van, akkor miért kerülnek az élőlények a küzdelmes anyagi világba? Isten azt mondja, hogy saját önös vágyaik miatt, mert nem akarták többé az ő örömét szolgálni a lelki világban, hanem a saját önző boldogságukat szerették volna megtalálni az anyagi világban.²² Az anyagi világ azonban ideiglenes és szenvedéssel teli,²³ ezért itt az örökléttel rendelkező és tökéletes boldogsághoz szokott élőlény sehogyan sem tud tartós elégedettséget elérni, és az ebből eredő állandó frusztráció valójában maga a szenvedés. Ez pedig az anyagi világban mindig érvényes törvényszerűség, és a civilizáció soha nem tud addig fejlődni, hogy megszűnjön: az anyagi egyenlőtlenségek megszüntetése és az anyagi szükségletek maximális kielégítése sem tudja orvosolni a frusztrációból eredő szenvedést, mert az élőlény vágyai döntően nem anyagi dolgokra irányulnak. Ezért nem tud semmifajta egalitáriánus, az anyagi egyenlőség megvalósítását zászlajára tűző társadalmi mozgalom tartós társadalmi békét elérni, még akkor sem, ha sikeres. De mivel a nyugati emberek nem ismerik az anyagi világ e törvényszerűségeit, időről időre zajos vagy kevésbé látványos kísérletet tesznek arra, hogy felszámolják a boldogtalanságuk gyökereként azonosított egyenlőtlenségeket.

---

¹⁹ A hinduizmus India Bengál államából kiinduló, Viṣṇut imádó ága.

²⁰ A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda: *Śrī Caitanya-caritāmṛta* (továbbiakban: Cc), Bhaktivedanta Book Trust International, 1996, Madhya-lilā, 20. fejezet 108. vers.

²¹ Lásd SBh 4. ének 13. fejezet, 8–9. vers és Cc Madhya-lilā 17. fejezet 210. vers.

²² Lásd SBh 7. ének 10. fejezet 3. vers.

²³ Lásd Bhg 9. fejezet 33. vers.

Az egyenlőtlenségek nem csupán nem a szenvedés végső okai – ami valójában az anyagi világ és az élőlény vágyai²⁴ –, hanem az anyagi világ egy másik törvényszerűsége, amit a *karma*²⁵ fogalma ír le. Kṛṣṇa, Isten azt mondja:

*samo 'haṁ sarva-bhūteṣu na me dveṣyo 'sti na priyaḥ
ye bhajanti tu mām bhaktyā mayi te teṣu cāpy aham*

Én senkire sem irigykedem, és olyan sincs, akivel szemben elfogult lennék — mindenkivel egyenlően bánok. De aki odaadással szolgál Engem, az a barátom, Bennem van, s Én is a barátja vagyok.²⁶

Isten egyenlően bánik mindenkivel, mert mindenkire érvényes a *karma* törvénye, és e törvény az, amely arra kényszeríti az anyagi világ élőlényeit, hogy szenvedjenek vagy boldogok legyenek, szegénynek vagy gazdagnak szülessenek, saját előző életeikben elkövetett tetteik visszahatásaként.²⁷ Helyzetükért tehát nincs mást, kit okolniuk, mint saját magukat. Ezt a keleti vallási hagyományban felnőtt emberek nem is teszik, így forradalmakat sem indítanak az egyenlőtlenségek felszámolására. A *karma* törvénye biztosítja az univerzális igazságszolgáltatást, amit azonban csak a reinkarnáció tanával együtt lehet megérteni és elfogadni. Kṛṣṇa nagyon plasztikusan írja le a reinkarnáció jelenségét:

*dehino 'smin yathā dehe kaumāraṁ yauvanam jarā
tathā dehāntara-prāptir dhīras tatra na muhyati*

Amint a megtestesült lélek állandóan vándorol ebben a testben a gyermekkortól a serdülőkoron át az öregkorig, a halál pillanatában is egy másik testbe költözik. A józan embert azonban nem téveszti meg az efféle változás.²⁸

*vāsāṁsi jīrṇāni yathā vihāya
navāni grhṇāti naro 'parāṇi
tathā śarīrāni vihāya jīrṇāny
anyāni saṁyāti navāni dehi*

²⁴ Lásd Bhg 13. fejezet 21. vers.

²⁵ Az élőlények tettei és azok következménye vagy visszahatása, ami egy olyan tett jövőbeni „elszenvedését” jelenti, amely súlyban és irányban megegyezik az eredeti tettel.

²⁶ Bhg 9. fejezet 29. vers.

²⁷ Lásd SBh 4. ének 11. fejezet 20. vers, és 10. ének 24. fejezet 13. és 17. vers.

²⁸ Bhg 2. fejezet 13. vers.

Ahogy az ember leveti elnyútt ruháit, s újakat ölt magára, válik meg a lélek is az öreg és hasznavehetetlen testektől, hogy újakat fogadjon el helyükbe.²⁹

Az ember jelen életében elkövetett tetteivel szabja meg következő életének a körülményeit, vagyis az előző élet a következő oka, így több élet távlatában az igazságosság elve tökéletesen érvényesül. Egy életen belül azonban ez az összefüggés nem nyilvánvaló, és csak esetlegesen valósul meg. Például egy nagyon szegény családban született, ámde kiemelkedően tehetséges ember, aki azt gondolja, hogy csak egyszer él, nyilvánvalóan igazságtalannak fogja érezni társadalmi felemelkedési esélyeit illető hátrányos helyzetét, és ha elég harcos természetű, akkor ezt az elégedetlenségét tettekben is kifejezésre juttatja.

Modern és védikus teleológia és folyományaik a társadalmi egyenlőtlenségek szemléletére vonatkozóan

Az azonban, hogy az igazságosság elve csak életek sorozatában tud teljeskörűen érvényre jutni, nem jelenti a társadalmi egyenlőtlenségek korlátlan elfogadását. A társadalmi egyenlőtlenségek és azok elfogadható mértékének megközelítése a védikus világképben mégis teljesen különbözik a nyugatiétól (lásd fentebb). A nyugati társadalomtudósok ugyanis egy olyan társadalomkép elemeként szemlélik az egyenlőtlenségeket, amelyet a **modern történeti tudat** alakított ki. A modern történeti tudat az a szellemi beállítottság, ami minden emberi és természeti jelenségre úgy tekint, hogy az a történelmi erők tevékenységének következtében jött létre és öltött egy bizonyos formát, és amelyet a fejlődés, az evolúció fogalomrendszere határoz meg. Ez a fajta gondolkodásmód a modern nyugati embernek mintegy a második természete. A világ dolgait azok múltját kutatva próbálja megérteni, azt vizsgálva, hogy milyen történelmi fejlődésen és változáson mentek keresztül az idők folyamán. E történelmi tudat szisztematikus alkalmazása volt a modern világ három nagy „patriárkájának” – Darwinnak, Marxnak és Freudnak – a közös vonása, akik a történelmi fejlődés különféle elméleteit hirdetve magyarázták a természet, a társadalom és az emberi psziché kérdéseit. Előfordul, hogy valaki nem ért egyet ezen elméletekkel, de magát a történelmi szemléletet senki nem kérdőjelezi meg: az emberiség és a világ természetes, magától értetődő szemléletmódjaként könyvelik azt el.³⁰ A természet, az ember és a társadalom legfőbb jellemzője pedig a folyamatos fejlődés, amely a „jobbak” állandó küzdelemben való kiválasztódásán alapul, és amely

---

²⁹ Bhg 2. fejezet 22. vers.

³⁰ Lásd William Deadwyler: A modern történeti tudat, *TATTVA* V/1., Budapest, Bhaktivedanta Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány, 2002.

által a jövőben bizonyosan kedvezőbb állapot fog előállni, mint ami a jelenben van. Ez az állandó haladás azonban nemcsak a dolgok természete, hanem – jobb híján – célja is, amely elképzelésben a transzcendenciától elfordult modern nyugati ember is hitet és cselekvési motivációt találhat a maga számára. A társadalomtudósoknak azért kulcskérdés az egyenlőtlenség, mert el kell döntenükhöz, hogy az mennyiben szolgálja vagy akadályozza a társadalmi haladást – aminek tételezése létezésük ideológiai és legitimációs alapja –, és mely egyenlőtlenségeket kell kiiktatni, illetve melyekkel kell együttélni.

A fejlődés univerzális célként való tételezése azonban valójában nem kínál kielégítő ideológiai alapot és motivációt a létezéshez sem a tudósok, sem a hétköznapi emberek számára. Számtalan nyitott kérdést hagy ugyanis maga után: Mi az az irány, amerre haladva fejlődik valami? Ki dönti ezt el? Mivel lehet mérni a fejlődést? Mivel ezekre a kérdésekre nincsenek konszenzusos válaszok, és a társadalomtudósok ódzkodnak attól, hogy belekeveredjenek e probléma tárgyalásába – hiszen akkor máris értékek körül forogna a vita, ami az uralkodó pozitivistá tudományfelfogás szerint lehetetlen anélkül, hogy valaki a szubjektivizmus végzetes csapdájába ne esne –, és ezzel irányt mutassanak a társadalomnak, a modern nyugati civilizációk olyanok, mint a tanácstalan és bizonytalanul jobbra-balra vagdalkozó, egyre elkeseredettebb gigászok. Az ember pedig olyan különleges élőlény, aki nem képes kiegyensúlyozottan cselekedni anélkül, hogy ne ismerné tettei célját, és ne azonosulna azokkal. A szükségletkielégítés minél magasabb szintű biztosítása, a szórakozás, valamint génjeinek továbbvitele viszont nem nyújt számára kielégítő célt, hiszen akkor nem lenne olyan nagy a depressziósok, a kábítószeresek stb. aránya a legfejlettebb társadalmakban. A modern ember frusztrációja egyre nyilvánvalóbb, amit a vallások már nem tudnak, a társadalomtudósok pedig nem akarnak enyhíteni. A modern liberális demokráciák válságát például Leo Strauss egyenesen a politikai filozófia válságaként aposztrofálja.³¹ Ennek szerinte nem más az oka, mint az, hogy az e társadalmakban élő emberek elvesztették a hitüket társadalmi rendjük magasabb rendű voltában és az emberiség haladásában betöltendő vezető szerepében, mégpedig azért, mert a politikai filozófiát – és ezzel együtt a legjobb társadalmi berendezkedés megtalálásának célját és lehetőségét – diszkreditálta a pozitivistá-relativista tudományfelfogás uralkodóvá válása. És mivel a meglévő társadalmi rend elemzésén és mélyreható kritikáján kívül nem történnek komoly szellemi erőfeszítések a legjobb, mert legigazságosabb társadalmi modell megtalálására, a társadalmi problémák megoldására tett kísérletek esetlegesen és kevésbé hatékonyak maradnak. Ezt jól példázza az, ahogy a társadalomtudósok véleménye megoszlik az egyik legfontosabb – mert sok másik gyökerét képező – társadalmi probléma: az egyenlőtlenségek szerepéről és elfogadható mértékéről (lásd fentebb). A jelenség tudományos leírása és

---

³¹ Lásd Leo Strauss: *Mi a politikai filozófia? Világosság* 1994/7.

elemzése nagyon alapos és kiterjedt (lásd fentebb, a magyar viszonyokról), és felfedi az egyenlőtlenségek működési mechanizmusát, halmozódását és továbbörökítését. De mivel a tudósok nem látják teljesen világosan ezek eredeti gyökerét, és nincs elképzelésük egy ideális és igazságos társadalomról és az egyenlőtlenségek abban betöltött szerepéről sem, az egyenlőtlenségek gyakorlati kezelésében nem tudnak – igaz, nem is nagyon akarnak – segítséget és iránymutatást adni. Megelégszenek a társadalmi lelkiismeret ébren tartóinak népszerűnek tűnő, ámde meglehetősen hipokrita szerepével.

A védikus világ- és társadalomkép teljesen eltér a fejlődésen alapuló modern nyugati felfogástól. Tárgyunk szempontjából a leglényegesebb különbség az, hogy a védikus szemlélet szerint az idő előrehaladtával a dolgok – minden anyagi dolog – nem jobbak lesznek, hanem degradálódnak, nem csak rövid, de hosszú távon is.³² Gondolkodó ember azonban egzisztenciális hitét nem képes olyasmibe vetni, ami egyre rosszabb lesz. Éppen ezért a védikus teleológia az anyagi világot kizárja mint a létezés végső célját – ami nem jelenti azt, hogy ne ismerné el az anyagi célok létjogosultságát, amelyeket azonban átmenetinek és végül mindig szenvedést okozónak tekint. Ehelyett az emberi cselekvés végső céljaként a **lelki fejlődést** kínálja fel, amely által ki lehet jutni az átmeneti és szenvedéssel teli anyagi világból, és vissza lehet térni az örök, teljes tudással és tökéletes boldogsággal jellemzett lelki világba, amely az élőlények eredeti otthona.

A védikus világkép pontos leírást tartalmaz a társadalmi rendszerről is – aminek nincs alternatívája, ezért ideálisnak nevezhető –, amelyet *varṇāśramának* nevez. A Bhagavad-gītában Kṛṣṇa ezt mondja:

*cātur-varṇyam mayā sṛṣṭam guṇa-karma-vibhāgaśah
tasya kartāram api mām viddhy akartāram avyayam*

Az emberi társadalom négy osztályát Én teremtettem az anyagi természet három kötőereje és a rájuk jellemző munka szerint. Tudd meg, hogy bár Én vagyok a rendszer alkotója, Én mégis nem-cselekvő és változatlan vagyok!³³

A *varṇāśramát* tehát Isten teremtette saját kozmikus, az anyagi világban megnyilvánuló testéből,³⁴ így az szent, és emberi akarattal megváltoztathatatlan, kvázi kötelező az emberi lények számára.³⁵ A *varṇāśramát* Kṛṣṇa azzal a céllal hozta létre, hogy a

³² Lásd Bhg 11. fejezet 32. vers, valamint SBh 1. ének 4. fejezet 16. vers, 6. fejezet 4. vers és 8. ének 3. fejezet 5. vers.

³³ 4. fejezet 13. vers.

³⁴ Lásd Bhg 11. fejezet.

³⁵ Lásd Banyár Magdolna: A varṇāśrama-dharma, a védikus társadalom alapelvei és működése. *TATTVA* VIII/1., 2005.

társadalom minden tagja – foglalkozásra, vallásra és származásra való tekintet nélkül – a neki megfelelő lelki nevelést kapja, békésen ápolhassa Isten-tudatát és elérhesse az anyagi feltételekhez kötött állapotából való felszabadulást.³⁶ Ekkor kifejlesztheti az odaadó szeretetet Isten iránt, ami által alkalmassá válik arra, hogy visszamenjen a lelki világba.³⁷

A *varṇāśrama* társadalom négy *varṇára*³⁸ rétegződik a három anyagi kötőerő – *guṇa*³⁹ – és az ezeknek megfelelő tevékenységek – *karma* – szerint. Vagyis azt, hogy ki melyik osztályba tartozik, a képességei, a képzettsége és a munkája, nem pedig a származása, a nemzetisége vagy a vallása dönti el. India hagyományos kasztrendszerében azonban már nem tekinthető valódi *varṇāśramának* – bár használja annak terminológiáját –, mert a születésen alapul, ami kontraszelekciónhoz és a *varṇák* degradálásához vezet. Az eredeti *varṇāśrama* arra a foglalkozásra képezi tagjait, amelyre a legnagyobb képességük és hajlamuk van, és a *varṇāśramában* bárki szabadon fejlesztheti magát és kaphat pozíciót, mert a mobilitás nincs korlátozva. Itt valóban érvényesül az egyenlőség eszméje, ez azonban nem anyagi, hanem lelki egyenlőséget jelent: Kṛṣṇa tudományán művelődve a társadalom minden tagja egyenlő lehetőséget kap arra, hogy véget vessen az anyagi élet szenvedéseinek és visszatérjen eredetei otthonába, Istenhez.

A szegénység védikus szemlélete

A védikus szemlélet nyugatitól eltérő volta az egyenlőtlenségek konkrét megjelenési formáinak értékelésében is megmutatkozik. A nyugati társadalomtudósok analitikusan közelítenek a problémához: pontosan leírják a társadalmi egyenlőtlenségek állapotát, összefüggéseiket, halmozódásukat, továbbörökítésüket és hatásukat az egyének és társadalmi csoportok mindennapi életére. (Lásd fentebb a magyar helyzet rövid leírását.) Azonban a kívánatos és elérendő társadalmi modellre vonatkozóan nincs világos elképzelésük, ezért az ahhoz vezető lépésekben – például mit célszerű tenni a konkrét egyenlőtlenségek kezelésére – sem tudnak egyértelmű iránymutatást adni. A védikus

---

³⁶ Lásd Cc Madhya-lilā 9. fejezet 256. vers.

³⁷ Lásd SBh 10. ének 82. fejezet 44. vers.

³⁸ A társadalom osztályai: a *brāhmaṇák*, azaz az értelmiség és a papság; a *kṣatriyák*, azaz az uralkodók, a vezető hivatalnokok és a magas rangú katonák; a *vaiśyák*, azaz a kereskedők és a gazdálkodók, valamint a *śūdrák*, azaz a munkások, akik a másik három osztályt szolgálják.

³⁹ *Sattva guṇa*: a jóság kötőereje – a tiszta tudásban, a boldogságban, a jámbor tettek végzésében nyilvánul meg, amely a *brāhmaṇákra* jellemző; *rajo guṇa*: a szenvedély kötőereje – az anyagi élvezetekre való állandó vágyakozásban, és e vágyak kielégítése érdekében végzett ún. gyümölcsöző tettekben nyilvánul meg, amely teljességében a *kṣatriyákra* és részben a *vaiśyákra* jellemző, valamint a *tamo guṇa*: a tudatlanság kötőereje – a *sattva guṇa* ellentéte: örültség, lustaság és állandó boldogtalanság a szimptomái, amely teljességében a *śūdrákra*, és részben a *vaiśyákra* jellemző.

társadalomszemlélet azonban teleologikus: minden társadalmi jelenséget aszerint értékeli, hogy az mennyiben segíti elő a társadalom és tagjai céljait. A célok pedig hierarchiába rendezhetők aszerint, hogy mennyire inspirálják az embereket arra, hogy elérjék a végső, a legmagasabb rendű célt.

A **szegénységnek** mint az egyenlőtlenségek leglátványosabb és a legtöbb szempontból elemzett konkrét megnyilvánulási formájának értékelése a védikus szemléletben világosan példázza a fentieket. Míg a nyugati szociológusok egyöntetűen egyetértnek abban, hogy a szegénység rossz és kiirtandó társadalmi jelenség, addig a védikus szemléletben a szegénység a végső cél – az anyagi kötöttségek alól való felszabadulás és az istenszeretet kifejlesztése – elérése szempontjából kifejezetten kedvező. Kṛṣṇa ezt mondja:

*yasyāham anugṛhṇāmi
hariṣye tad-dhanam śanaiḥ
tato' dhanam tyajanty asya
svajanā duḥkha-duḥkhitam*

Ha különlegesen kedvelek valakit, fokozatosan elveszem tőle a vagyonát. Az ilyen szegénységgel sújtott embert aztán elhagyják a rokonai és a barátai, s életében egymást érik a szerencsétlenségek.⁴⁰

Első látásra kissé kegyetlen „sokkterápiának” tűnik ez Isten részéről, de csak addig, amíg valaki nem érti meg, hogy a szegénységében és szerencsétlenségében magára maradt ember nem tud mást tenni, mint Isten felé fordulni, és hozzá könyörögni enyhülésért. Nārada Muni⁴¹ így magyarázza el ezt a folyamatot:

*daridro niraham-stambho muktaḥ sarva-madair iha
kṛcchram yadṛcchayāpnoti tad dhi tasya param tapaḥ*

Egy szegény ember mindenképpen arra kényszerül, hogy lemondásokat és vezekléseket végezzen, hiszen nincs vagyona, nincs semmi tulajdona. Hamis tekintélyérzete ezzel megsemmisül. Mindig éhezik, nincsen hajléka és ruhája, ezért be kell érnie azzal, amit a gondviselés kegyéből kap. Ez az elkerülhetetlen lemondás jót tesz neki, mert megtisztítja, s teljesen megszabadítja a hamis egótól.⁴²

⁴⁰ SBh 10. ének 88. fejezet 8. vers.

⁴¹ A Śrīmad Bhāgavatam egyik legfontosabb szereplője, bölcs félisten, a tíz legnagyobb vaiṣṇava teológiai szaktekintély egyike.

⁴² SBh 10 ének. 10. fejezet 15–16. vers.

A hamis ego⁴³ jelenti a legnagyobb akadályát annak, hogy valaki elérje a felszabadulást. Felmerül a kérdés, hogy a mai nyugati szegények esetében miért nem működik ez a módszer, hiszen nincsenek tele velük a templomok. A válasz egyszerű: a modern nyugati társadalmakban nem a vallásos világkép a meghatározó, és istenhit híján nehéz Isten felé fordulni. A védikus gyökerű keleti társadalmakban azonban a mai napig tömegesen tetten érhető a szegénység ilyen szemlélete és elfogadása – a modern indiai társadalomtudósok egyenesen ebben látták India technikai elmaradottságának legfőbb okát. De amilyen sebességgel terjed Indiában a nyugati gondolkodásmód és szorul vissza a hagyományos vallásos kultúra, olyan mértékben fejlődik a technika és az ipar is.⁴⁴

Hosszan lehetne elemezni, hogy a *varṇāśrama* társadalomban miként jelennek meg egyéb egyenlőtlenségek, és mi a jelentőségük és kezelési módjuk, ez azonban lényegesen meghaladná e tanulmány kereteit. A konklúzió minden esetben hasonló lenne: a társadalom és tagjainak vallási vagy világnézeti hagyománya és ebből eredő céltételezése döntően meghatározza a – védikus világképben elkerülhetetlen – egyenlőtlenségekhez való viszonyulást. Ugyanúgy, ahogy a modern nyugati társadalmakban is, melyek helyzete annyival nehezebb, amennyivel kevesebb átélhető és az anyagi léten túlmutató célt képesek nyújtani tagjaik számára.

---

⁴³ Ami által valaki az anyagi testével és körülményeivel azonosítja önmagát, nem pedig a szellemi lelkével.

⁴⁴ Lásd Bhakti-vikāśa Svāmī: *Bepillantás India hagyományos életébe*, Somogyvámos, Lāl Kiadó, 2000.